

Dr. Sári Mihály

A reformáció: a magyar nyelv és kultúra, a nemzetmegmaradás egyik pillére

A feltételezett csatahely Gyulafirát és Királyszentistván között
(Fotó: Internet)

Az ezer éves pillérek állnak ma is...

Nostradamus középkori jövendő mondó és Immanuel Wallerstein legújabb kori amerikai szociológus és történész jóslatai ellenére itt lakunk a Kárpát-medence közepén, „Megfogya bár, de törve nem”. Csoda.

Csoda, hogy a magyarság a honfoglalás korában a szláv, a germán és latin nyelvű népek gyűrűjében, a keleti sztyepei népek állandó támadó hullámaiban fennmaradt, s további ezer éven át nyelvét és kultúráját meg tudta őrizni. Szabó István történész „A magyarság életrajza” című munkájában leírta, hogy a honfoglalók germán, morvaszláv, délszláv, bolgár-török, gepida, avar és romanizált városi népelemekkel találkozhattak, ám nem vették át azok nyelvét, s a honfoglaló törzsek ötörök és más nyelvű népcsoportjait is magukba integrálták. Németh János István kultúrantropológus a magyar kultúra „befogadó –tagoló” sajátosságaival magyarázza a magyar nyelv és kultúra megmaradását.

A római katolikus vallás államvallás lesz

Amikor Bulcsú és Tormás herceg, Árpád dédunokája Krisztus után 945-948 között Bizáncban járt Bóborbanszületett Konstantin császárnál, a császár feljegyezte, hogy a magyar nyelv mellett nem csak értik, hanem beszélnek is a kazár nyelvet. A bizánci Szkülitzész pedig azt jegyezte fel, hogy a Tiszántúlt, Erdélyt uraló „nagyúr”, Gyula 950-ben járt Bizáncban, ahol megkeresztelkedett. A bizánci ortodox keresztény vallás szerint keresztelték meg lányát, Saroltot is. A bizánci kereszténység teret kapott a Kárpát-medence keleti és részben a déli területein, Bizánc pedig szövetségeket szerzett az Árpád-házban is.

Azonban 972. Húsvétján I. és II. Ottó társ-császárok Rómában jártak. Hazafelé tartva megálltak St. Gallenben. Itt tudhatták meg, hogy a magyar Géza herceg a megkeresztelést kezdeményezte. A császárok felkérték Sankt Galleni Brunót Géza az és öccse megkeresztelésére, Géza „rex” az István, testvére a Mihály („dux”) nevet kapta. A családon belül két keresztény val-

lás ütközött össze. A bizánci keresztény irányt csak megerősítette Géza Sarolttal kötött házassága 970 körül, 972 után pedig az erős akaratú Sarolt bizánci orientációja erősödött meg. Ő alapította a veszprémi apácák ortodox monostorát is. Nagy volt az esély arra, hogy Bizánc világi hatalmi modellje és egyháza teret nyerjen az egész Kárpát-medencében. Szent Adalbert püspök azonban 994-96 között megkeresztelte a fejedelmi pár „Vajk” néven született gyermekét, aki az „István” nevet kapta. Ugyancsak Adalbertnek köszönhető, hogy István feleségül kapta II. Henrik bajor herceg lányát, II. Henrik német-római császár húgát. A leánykérés 995-ben, a házasságkötés 996-ban, a kölni dómban történt. A „legkeresztényibb” Gizella a nyugati hatalmak és a pápa támogatásának ígérete is volt, s a Sarolt egyházát, a bizánci kereszténységet meggyengítette István mellett a római katolikus egyházat támogató királynő. Az „egyházszakadás” előszelét érezhetjük ebben a folyamatban, amely végül 1054. július 16-án, I. Béla uralkodása idején történt meg Róma és Bizánc között. A római katolikus egyház vallási irány-

és a nyugat-európai feudális állammodell végül 997. őszén, szeptember végén vagy októberben a veszprémi csatában dönt el, amikor a bajor és császári seregekkel megerősített fejedelmi csapatok legyőzték Koppány vezér hadait.

A római katolikus egyház szervezetei, intézményei, püspökségei és érsekségei, egyházmegyéi Szent István korában kiépültek, létre jött a Magyar Királyság állammegtartó egyháza és a feudális társadalmi rend ideológiai alapjait biztosító, igazoló szervezete lett. Ez az egyház és a Magyar Királyság, mint állam az európai és a magyar kultúra, a nemzet a megmaradásunk két pillére, máig fennmaradt.

A harmadik pillér megteremtője: a reformáció

A XII-XVI. század az eretnekmozgalmak (paulánusok, bogumilok, katarok, elbigensek, valdensesk) időszeke. Ez a korszak a kézműipari forradalom, a városforradalom, a nagy földrajzi felfedezések időszeke, a népességrobbanás kora is. A föld megművelésének újabb technikái és módszerei, a mesterségek önállóodása, termelési intenzív növekedése lehetővé tették újabb társadalmi csoportok, az értelmiségiek kiválását: tudósok, művészek, tanítók kaptak megbízásokat, amelyekből meg lehetett élni. A hajózás megbízható technikai háttere: a kolostorkartográfia, a portolán-térképek, az iránytű használata utat nyitott a földrajzi új felfedezésekhez, annak nyomán Európába beáramlott az arany. A szárazföldi és tengeri kereskedelem robbanásszerűen megnőtt, a tűzfegyvereket is felfedezték, a hatalom és birtoklás vágya mérhetetlenül megnőtt a feudális uralkodókban, nagyurakban, egyházi vezetőkben. A feudális rend alap termelési egysége, a falu mellett nagy létszámú városok születtek, ahol ezrek, tízezrek élhettek együtt. Magyarországon is igen hamar kialakult a bányaváros, szabad királyi város, a mezőváros együttélési kerete.

A polgárosodás légkörében a humanizmus, a reneszánsz szárnyra kapott, az irodalom, a

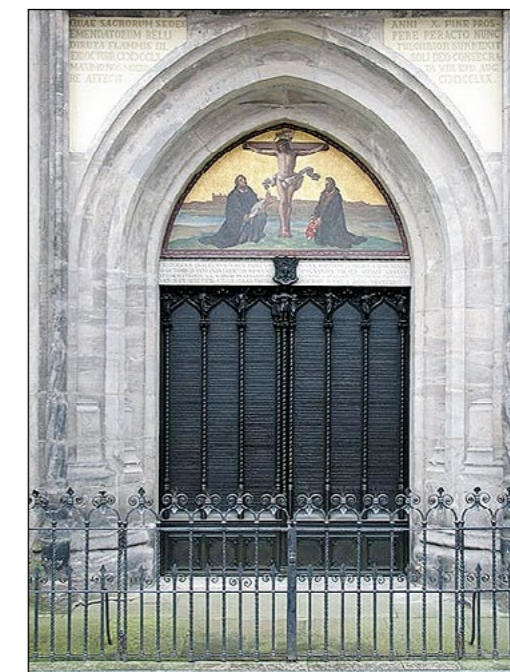
zene új fogyasztókkal gazdagodott, a nyomdászat olcsóbbá tette az írásműveket. A festészet, az építészet nyitott a világra, nyelte az aranyat, s a versenyben az egyház járt elől a templom- és palotaépítészetben, az önmagukat, hatalmukat megőrizni kívánó egyházatyák. Pápáink rendhagyó viselkedése kirívó volt. VIII. Ince pápa szentesítette a „boszorkány-hitet”, VI. Sándor (Borgia) udvarában a cselszövés, a bor, a méreg és a vér folyt, II. Gyula hadvezéri babérokra törekedett, s annak halála után Giovanni di Lorenzo Medici X. Leóként a nőket, a bálákat, ünnepélyeket kedvelte. Amikor az egyházi adókból származó vagyon elkopott, a „búcsúcédulák” bevételeivel igyekezett az egyház fedezni a mérhetetlen költségekét. Ebből jutott olykor egyes államok uralkodóinak is.

Előreformátorok, reformátorok

Az egyház „túlhatalma” és a tisztviselők életmódja korán szemet szúrt: John Wycliffe teológus, reformátor, egyetemi rektor Angliában bontott zászlót a megtisztult vallásért. Ez jól jött III. Edward királynak és parlamentjének a pápaság elleni harcban, így az előreformátor Wycliffe 1384. Szilveszterén békében hunyhata le a szemét. Nem így Husz János cseh pap, a prágai egyetem professzora és korai nyelvújító, akit Vencel király, a királyné, a cseh érsek és a cseh nemesek is támogattak, ám Konstanzbán 1415. július 6-án a hitújítót máglyán elégették.

Ugyancsak az egyház tanításainak és gyakorlatának megreformálását tűzte célul az itáliai Jeromos Savonarola domonkos rendi szerzetes, hitszónok. Neki nagyobb szerencséje volt, az ő jutalma előbb a kötel általi halál, majd a máglyán elégetés lett.

Husz év sem telt el, s újabb reformátor tűnt fel, ezúttal a császárságban: Luther Márton Ágoston-rendi szerzetes, lelkész, teológus, haláláig a Wittenbergi Egyetem professzora. A hagyományok szerint 1517. október 31-én a vártemplom kapujára tűzte ki nézeteinek 95 pontját, amelyet szeretett volna megvitatni a hívőkkel és teoló-

A wittenbergi vár templomának bejárata
(Fotó: Internet)

gusokkal. Valójában ezen a napon küldte el 95 pontba foglalt téziseit Albert mainzi érseknek, miként lehetne a római katolikus egyházat a régi erkölcsébe visszahelyezni. Később mint egyház-megújító reformer állt a mozgalom élére, s vált annak emblematikus vezetője.

Kedvező európai politikai szelek

Ebben a korban Európára a Habsburg-ház fenyegető hatalma is rátelepedett. I. (Szép) Fülöp Ausztria főhercege, Kasztília és Leon királya, Burgundia hercege, stb. Európa-hatalomra vágyott, s ezt gyermekei révén érthette el. Gyermekei: Eleonóra I. Ferenc francia király felesége; Károly V. Károlyként német-római császár; Izabella dán, norvég svéd királynő, II. Keresztély felesége; Ferdinánd német-római császár; a cseh és magyar király II. Lajos felesége Mária; Eleonóra I. Mánuel portugál királyhoz ment feleségül. A Német-Római Császárság számtalan apró királysága/fejedelemsége, az európai hatalmak Dániától Portugáliáig vesztélyeztetve érezték hatalmukat, autonómiájukat, miként ma az Európai Unió országai tartanak az EU Bizottsága központi hatalmának meg erősödésétől. A reformáció szövetségesre talált a független Svájcban, a császárság apró államaiban, fejedelemségeiben. Luther Márton III. (Bölcs) Frigyes választófejedeleme védőszárnyai alatt élhetett. Svájc szabad kantonjai hasonló menedéket jelentettek a reformátoroknak, s itt Luther téziseinek megjelenésétől számítva két év múlva Zwingli Ulrich, egy generációval később Kálvin János reformátorok építhették ki egyházi és szellemi bázisaikat, Angliában pedig VIII. Henrik anglikán egyháza épült ki.

A szellem kiszabadul a palackból

Az egyházteremtő reformerek a római katolikus egyház tanait, jogrendszerét, szervezetét, működését akarták megújítani. Sosem gondolták, hogy a reformált egyház egyben ideológiát is teremt, amely nemzetek fennmaradását segítik, országok, fejedelemségek önállóságát erősítik, a reformok irányzatainak konvergencia tételei pedig soha nem gondolt társadalmi és gazdasági, kulturális folyamatokat indukálnak. John Wycliffe-től Kálvin Jánosig néhány közös gondolatot hangsúlyoznak:

Savonarola kivégzése, Firenze (ismeretlen festő) (Fotó: Internet)

Luther Márton (Fotó: Internet)

Zwingli Ulrich (Fotó: Internet)

Kálvin János (Fotó: Internet)

1. Közös gondolat, hogy a Biblia (Írás, Ó- és Újszövetség) abszolút norma (norma normans)
2. Üdvösség Isten kegyelme által történik. Az ember bűnös, egyedül a hit révén, Krisztus személyében üdvözülni. Jézus Krisztus szerepe megnő az új vallásban.
3. A Biblia mindenkihez egyként szól. Papi hierarchia kizárólagos közvetítéséhez nem kötik az Istennel és szavával való közvetlen találkozást. A szöveg olvasása maga a találkozá-

si aktus, s cél, hogy minél több ember találkozzon Istennel az Ige révén, így a találkozás nyelve a nemzeti nyelv.

4. Predesztináció elve: nem az emberi sors, az ember jó vagy rossz meghatározottságát jelenti, hanem azt, hogy aki hisz Istenben és Jézus Krisztusban, az üdvösséget nyer. A Biblia alábbi igéjére kell itt hivatkozni: „Mert úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta, hogy aki hisz őbenne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen.” Max Weber is úgy véli: „Isten azon segít, aki maga-magán segít...a kálvinista...az üdvösségét-helyesebben az erről való bizonyágot-maga teremti meg.” Mindez átvezet a szabadság kérdéséhez.

5. A reformáció etikája -a szabadság etikája kérdésében Max Weber „Protestáns etika és a kapitalizmus szelleme” című munkája a puritanizmus jelenségeire építve állapítja meg, hogy a reformáció tanai a prekapitalizmus ideológiáját is jelentik. a magyar protestáns egyház „peremprotestantizmus”-a lazábban kötődik a kapitalisztikus léthez, s kritikával fogadja a cikk szerzője is Max Weber kijelentését: „...a protestánsok... úgyis mint uralkodó, úgyis, mint alávetett réteg, úgyis, mint többség, úgyis mint kisebbség olyan különleges hajlamot mutattak a gazdasági racionalizmusra, amilyent a katolikusoknál sem az egyik, sem a másik helyzetben ilyen módon nem tapasztaltunk és nem tapasztalunk.” Az ízig-veéig debreceni protestáns Csokonai Vitéz Mihály a debreceni Kollégiumban tanult, s „A fősvény” című versében megfogalmazott gondolatok gyakran összecsengnek Weber megállapításaival. (A vagyon felhalmozásának akkor van értelme, ha azt működtetik a közösség érdekében, ha az ember életét, minőségét jobbjítja.)

A nemzetek maguk határozták meg a „konfessio”-jukat, a magyar hittételeket 1557-ben a csengeri szinóduson 11 pontban rögzítették. A Második Helvét Hitvallás és a Heidelbergi Káté a Magyar Református Egyház minden gyülekezetében elfogadott hitvallás, amelyet a svájci kantonok és protestáns városok latin és német nyelvű változatban 1566-ban elfogadtak, egy évvel később a debreceni zsinaton pedig a magyar lelképásztorok is. (Magyar nyelvű fordítását 1616-ban Szcenci Csene Péter végezte el.)

A harmadik pillér

A magyar kultúra és nemzetmegmaradás harmadik pillére nem más, mint a reformáció és a protestáns egyházak intézményrendszerének kialakulása. A reformáció fél évtized alatt ismertté vált a Magyar Királyságban. A főurak és főpapok, a királyi udvar, II. Lajos és Mária királyné szimpatizáltak az új vallással. Érdekeik is afelé irányították, hiszen a cseh-magyar király Csehországa a Német-Római Birodalom része volt, s a függőség a király és az ország számára is teher volt. Noha életükkel játszottak az új hit követői, vándorprédikátorok hirdették az új hitet, a háttérben ott voltak a támogatók: Mária királyné, Johannes Henkel, a királyné gyóntató papja, Perényi Péter koronaőr, Nádasdy Tamás nádor, a Batthyány család, a Wittenbergben tanult Konrad Cordatus budai lelkész. 1526. után a reformáció hulláma átcsapott a teljes Magyarország területén. Egyre több támogatója és hívője lett a protestáns vallásoknak, közöttük említhetjük enyingi Török Bálintot, a pápai-debreceni nagyurat, valamint a Thurzó családot.

Dévai Bíró Mátyás, Sztárai Mihály, Ozo-

rai Imre, Szegedi Kiss István, Méliusz Juhász Péter, Huszár Gál, Bornemissza Péter a lutheri és melanchtoni, majd a kálvini, helvét hitvallást követve építették ki a hazai protestáns egyházi intézményrendszert: templomokat és templomi közösségeket, az egyházmegyéket, a közösségeket vezető papok képzését. Ez utóbbiban a wittenbergi és a krakkói egyetemek domináns szerepet kaptak. A középkor végén kiépült egyházmegyei modell átvészelt az ellenreformációt, középkortól fogva megszakítás nélkül létezik Magyarországon. Ez az egyházi intézményrendszer, a protestantizmus és Erdély, a Felvidék viszonylag épségben maradt magyar kultúrája adta a kovászt a török kiűzése után a magyar népesség és az ország újra szervezéséhez, a megmaradáshoz.

Népességfogyás és betelepítés: a magyarság és a protestantizmus új veszélyforrása

A magyar népesség a török után is fogyatkozott a Rákóczi szabadságharcban. A népesség pótlására a király, a főurak szisztematikus betelepítési folyamatot indítottak el. (Ubi populus, ibi obulus”-Ahol emberek vannak, ott az adóforint is folyik.) 1690-ben 40 ezer szerb család hagyta el a szerbiai lakóhelyét a török megtorló hadjárat miatt, s vonult végig Arsen Csernovics ipeki pátriárka vezetésével a Duna mellett, s hoztak létre szerb többségű településeket Mohácstól Budán át Szentendrétig, hitük a szerb ortodox vallás volt. Az új népek kolonizációja két fázisban zajlott le. 1698-1740 és 1748-1788 között. Itáliaiak, elzászi franciák, cigányok, zsidók, görögök, macedónok, ruthének jöttek a földünkre. Tömegesen áramlottak a katolikus németek Bajorországból, Thüringiából, Felső-Hessen tartományból, Szászországból. Nagy számban kapott az ország új lakosokat Karintiából, Badenből, Württembergből, Steyerországból, Felső-Ausztriából. A látványos német nyelvű csoportok áttelepülésnek külön neve volt: Schwabenzug, amelynek eredménye a Duna-Dráva szögletében a „Schwäbische Türkei” (Sváb Törökország) német etnikai többsége lett, de a Bakony térségében, Pest-Buda körül, Szatmárban számosan települtek le. A szlovák, román, szerb, német és más határmenti népek ekkor az ország szíve felé 50-100 kilométerrel kerültek közelebb, elfoglalva az üres tereket, településeket, Gyula és Szarvas körül nagy tömbben szlovákok töltötték ki az üres teret. A népek és vallások sokszínűsége az államvallás és államnyelv kérdését is felvetette. Kollonich Lipót horvát-osztrák családból származó magyar főúr, császári miniszter, esztergomi érsek 1689-ben „A Magyar Királyság berendezése - Einrichtungswerk des Königreichs Hungarn” című 500 oldalas művében az ausztriai közigazgatás és a német nyelv hivatalos bevezetését javasolta a Magyar Királyság területén. A protestáns és magyar nyelvű templomnak, iskolának, Erdély és a Felvidék megmaradt magyar nyelvű lakosságának, a császári udvar néhány józan gondolkodású hivatalnokának köszönhetjük, hogy ma magyarul beszélhetünk.

Az Ige könyve, a Biblia

A Biblia egyes részeinek vagy egészének magyarra fordítása valószínűleg már az Árpád-házi királyok udvarában, az udvar és a királyi család igényei alapján kezdődhetett el. Breviáriumban előfordulnak 1200-tól rész szövegfordítások, un. lectio-k, illetve kodexekben is találunk Biblia-fordítás részeket. A Huszita Biblia, Tamás

A Vizsolyi Biblia (Fotó: Internet)

és Bálint részfordítása a Vulgata alapján Moldvában röviddel 1420 után jelent meg, a Bécsi kodex, a Münchener kodex és az Apoc Kodex őrzik másolatban. Tudjuk, hogy Bátori László pálos szerzetes kézzel írott Biblia fordítását 1485 körül a Bibliotheca Corvina-ban meg lehetett találni. Budán, Mátyás korában Hess András nyomdája ugyan működött, de a Biblia-fordítások első nagy hulláma a XVI. század első negyede utánra datálható. Azok közül legismertebbek Komjáti Benedek: A Szent Pál levelei magyar nyelven, 1533; Pesti Gábor: Új Testamentum magyar nyelven (valójában csak a négy evangélium) 1536; Sylvester János: Új Testamentum magyar nyelven, 1541 (Az első teljes magyar Újszövetség-fordítás); Bencédi Székely István: Zsoltárok, 1548; Heltai Gáspár: Biblia (Krónikák, Eszter, Nehémiás,

Ezsdrás, Jób könyve hiányoznak belőle), 1551-55; Méliusz J. Péter: Ésaías és az Újszövetség, 1567. A reformált egyházaknak szüksége volt egy hiteles, kezelhető, nem túlzottan drága nyomtatott Biblia fordításra, amelyet minden egyházközség, a gazdagabb középnevelők, kismesek is megszerezhetnek és használhatnak. Károli Gáspár „Vizsolyi Bibliája” teljesítette be ezt az igényt.

A Vulgata és más, görög és héber Szentírás-szövegek ismeretében Károli Gáspár gönci lelkész készítette el a fordítást, az utolsó lapokat az ifjú Szcenci Molnár Albert egyenként, futva vitte a nyomdába Göncről Vizsolyba. Mantskovit Bálint vizsolyi nyomdájában készült el mű 1590. július 20-án. Külön érdekesség, hogy Bornemissza Péter nyomdáját megvásárolta Mantskovit, s ezen készült a mű, amely egyenként 6 kilogramot

nyom, 2412 oldalon adja közre a Szentírást. Nem tudjuk pontosan, hány könyv került ki a nyomdából. A becslések alapján 700-800 kötetről lehet szó, amelyből máig 51 darab maradt fenn. (Feltehető Magyarországon 20 darab, Erdélyben 14 darab, Szlovákiában 13 darab, Csehországban 2 darab, Dániában és Ausztriában 1-1 darab.) A veretes, hajlékony, szép irodalmi nyelven megírt Biblia alighanem a nyelvünk egyik legfontosabb öre volt a középkorban, az újkorban, máig. Egy darab mai ára 25-30 millió forint.

Bibliára van szükség templomban, családban, iskolában

A Vizsolyban elkészült Biblia –mennyiség töredéke volt a tényleges igénynek. A nyomdászok – akik legtöbbször protestáns papok (például Huszár Gál), költők (lásd. Bornemissza Péter) írók (például Heltai Gáspár szépíró, műfordító) professzorok (például Apáczai Csere János) voltak. Hitük és meggyőződésük szerint vállalták a nyomdász keserves munkáját, de a nyomdászati vállalkozás is volt. Nyomdagépet meg kellett vásárolni, ahhoz betűkészlet, jó minőségű papíryanag, vizálló festék, stb. kellett, a műveket könyvesbolt híján szállítani kellett, így egy-egy biblia – noha a kor előre haladtával egyre olcsóbb lett – ára az anyagköltséget, a munkadíjat, a nyomda használatának díját és a hasznát is tartalmazta.

Misztótfalusi Kis Miklós a korabeli nyomdászok legjobbjai volt, ő készítette az első nyomtatott szakácskönyvet. Amszterdami tartózkodása idején, 1645-ben 3500 darab magyar nyelvű Bibliát nyomtatott ki saját költségén, hozta

Fotó: Internet

16. századi hazai nyomdahelyek

haza székere. Számos ország, fejedelem, egyházak, főurak voltak a megrendelői. A mai Janson és Antikva betűtípus megalkotója, ám héber, görög, örmény betűket is metszett, s elkészítette az első grúz nyomtatott abc-t.

A XVI. század végére, a XVII. században valóban már nyomdaiparról beszélhetünk, amely a naptáraktól a szépirodalomig, a Bibliától a tudományos értekezésig állított elő nyomdai termékeket. Valamiképp mégis igaz Max Weber állítása a protestánsok gazdasági racionalizmusáról.

Az olvasni, írni, számolni tudás követelménye: iskola kell!

Iskolák kellenek: kollégiumok, filiák, könyvtárak (Debrecen, Sárospatak, Pápa, Nagyenyed)

Fotó: Internet

A Római Katolikus Egyháznak is voltak iskolái. Alapfokon plébániai, városi plébániai, magasabb fokozaton káptalani, kolostori iskolahálózatot építettek ki, s 1367-ben Pécsen, 1467-ben Pozsonyban, 1635-ben Nagyszombaton alakultak egyetemek is. A protestáns egyházak mindezekkel párhuzamosan kiépítették iskolahálózatukat, hogy minél szélesebb lakossági réteg tanuljon meg írni-olvasni, számolni, s találkozzon a Biblia révén Istennel. A Debreceni Kollégium és bősörményi filiája képzési rendszere például így épült fel:

5 osztályos elemi oktatás: ábécések, írók, olvasók, számolók, katekizálók részére

Hétosztályos középiskola: grammatisták, declinisták, comparatisták, coniugisták, syntaxisták, poeták, logicusok

A Kollégium „főiskolai” képzése 5 évfolyamos volt, s a deákok metafizikai, filozófiai, jogi, két teológiai évfolyamon tanultak.

A kiváló képességű, eredményű tanulókat az egyetemre is, gyakran több egyetemmel is megismertkedtek, amelyek közül néhányat említünk meg: Wittenberg, Jena, Oxford, Franeker, Leiden, Utrecht, Prága, Krakó, Heiderberg. Ez utóbbit azért nevezzük meg, mert itt doktorált Franekerben, Leidenben, Utrechtben felkészült Apáczai Csere János, a Gyulafehérvári, majd a Kolozsvári kollégium professzora. Innét hozta Erdélybe asszonyát, Aletta van der Meate gazdag polgárlányt, nyomdáját, kinyomtatott könyveit.

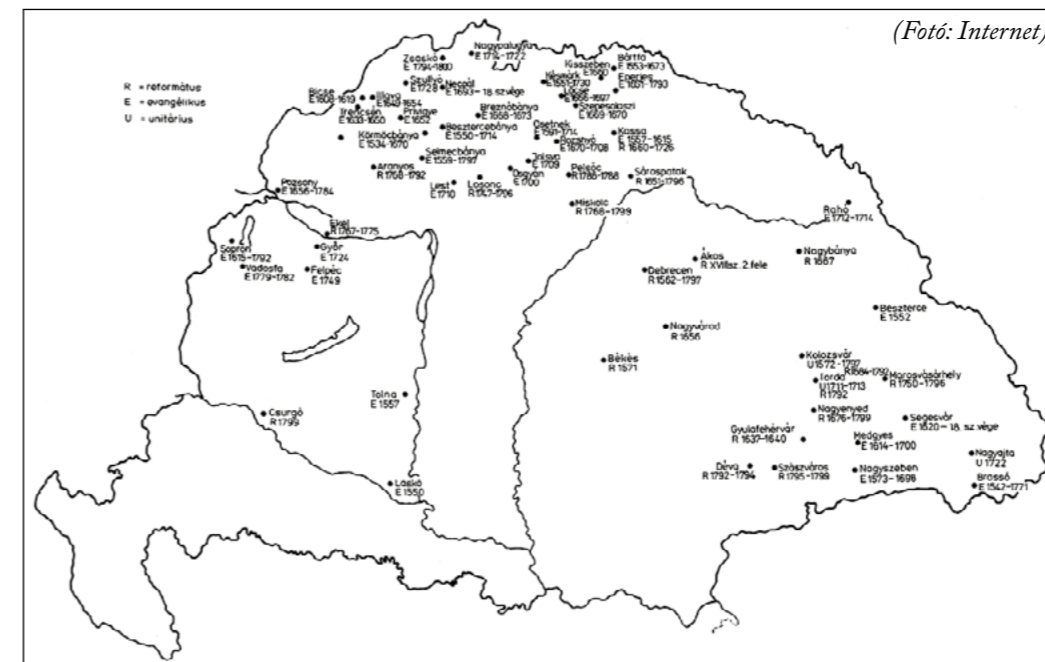
Az egyetemi tanulmányokat a fejedelmek, a református egyház, a kollégium vagy főurak támogatták, a végzettség megszerzése után rendszerint hazarendelték a támogatottakat, s tanárként, papként, hivatalnokként alkalmazták Magyarországon. Gyakorlat volt az is, hogy minden külföldet járt egykori diák magával hozott egy-két három kötetet tanulmányai színhelyéről, amelyeket a kollégiumi könyvtárnak kellett adományozni. A kollégiumok könyvtárai a régi és legfrissebb szakirodalommal, szépirodalommal rendelkeztek, amelyeket a deákok is használtak. A könyvtárak gyűjtő, megőrző, ismeretközvetítő funkciója a protestáns iskolákban is eredt, s gazdag könyvtáruk ma is figyelemre méltó. A protestáns iskola a nemzeti nyelv és kultúra,

Az élő szó hatalma- hitvitázó drámák

A hitvita az ókori keresztény gyülekezetek korától létező, különféle nézeteket ütköztető, többségében szóbeli teológiai konfliktus. Időszámítás utáni IV. században az egyházi (homousion) és a hasonló lényegű (homoiousion) hitmagyarázó elv a teológiai gondolkodás egyik ütközési pontja volt. Ezt a kort idézi meg Madách Imre „Az ember tragédiája” drámájának VII., konstantinápolyi színében. A reformáció korában a hitvitákkal újra találkozunk. Az iskoladráma hitvitázó változata erősödött meg, amely valójában fiktív párbeszédre épülő sajátos prédikátor-irodalomként jellemezhető, bár olykor iskolai színpadra is kerültek a darabok. A kollégium végzős növendékei gyakran hitvitázó drámával zárták képzésüket. A zsolnári Sztárai Mihály nyitotta a sort a „Papok házassága” (1550) és az „Igaz papság tükrö” (1559) című, dialógusra épülő munkáival, majd Magyar István, Nádasdy Ferenc udvari papja írta a papistákat támadó „Az országban való sok romlásnak okairól” (1602) című hitvitázó dráma került a pódiumra, s végtelenre nyúlik a kollégiumokban bemutatott darabok száma. 1561-1773 között 44 jezsuita rendi iskolában több, mint 4000 iskoladrámáról tudunk, azonban azok nyelve a latin volt. A protestáns iskoladrámák magyar nyelvűek voltak. Erdemes megemlíteni a magyar reformációhoz köthető, kisarjadó világi drámát is. Ismeretlen szerzőtől ered, 1569-ben keletkezett a magyar nyelvű „Comodia Balassi Menyhárt áruktásáról”, Bornemissza Péter „Magyar Elektra” című műve 1558-ban, a protestáns Balassi Bálint „Szép magyar komédia”-ja 1588-ban készült. Az alábbi térképen a hitvitázó drámákat bemutató református, evangélikus és unitárius iskolák hálózatát ismerjük meg. A magyar drámairodalom és a színház a protestáns iskoladrámákból, világi drámákból is merít, amelyek nemzeti nyelven, közérthetően és választékosan szólnak tömegekhez, s erősítették magyarságukat. Kutatni lehetne a reformáció és az építészet, képzőművészet, ének és a zene nemzeti kultúráját megőrző és fejlesztő szerepét, itt azonban erre nem vállalkozunk, a protestáns intézményrendszerek értékeire koncentráltunk.

A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek Nagykönyvtára ma (Fotó: Internet)

(Fotó: Internet)

A magyar nyelv és nyelvújítás

A magyar felvilágosodás korszakának kezdetét Bessenyei György „Ágis tragédiája” művének megjelentetésétől jelöljük, ez az év 1772. Innét számolhatjuk a nyelvújítás harcait, amelyet 1872-ben vélek lezáródnak. Fogadjuk el, hogy a magyar nyelv megreformálására szükség volt mind a tudományos, mind a művészi, mind a köznyelvben. Időnként minden nyelv, amely fenn maradni rendeltetett, átesik a nyelvújítás modernizációs folyamatán. A nyelvtani rendszerek modernizációja, a szókincs bővítése napjainkban is aktuális. Talán az meglepő, hogy a nyelvújítást a protestantizmus hozta létre – igaz nem mereven, de bizonyíthatóan. A protestáns Bessenyei a XVIII. század végén a „Magyarság”, „A magyar néző”, „Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék” című írásával a nemzetvédelem fontos intézményeinek és a nyelv megújításának céljait tűzte a magyar értelmiség és felelős nemesség elé. A „Magyarság” dolgozatában mondja ki a szentenciát: „Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem.” A kálvinista Kazinczy Ferenc a nyelvújítás élére állt. A református Csokonai Vitéz Mihály költői örökségét a nyelvújítási harc részeként értel-

mezzük, mint ahogy az ortológusok és neológusok közötti vitát is. Szemere Pál, költő, a nyelvújításban lelki rokon, iskoláit Kiskunhalason, Nagykőrösön, Pápan, Sárospatakon, Pozsonyban vezette. Kölcsey Ferenc református, sirhegye is a csónak alakú fejfás szatmárcsekei temetőben van. A Himnusz a racionálisan érvelő, Istenhez közvetlenül szóló, a magyar néperért aggódó ember imája. Katolikusnak nevelt Vörösmarty Mihály megbízható pályatárs, s a nyelvújítás iránt elkötelezett volt. Utolsó költeménye „A vén cigány”, s a „Szózat”-ban megfogalmazott nemzeti elkötelezettsége egy táborba köti a nemzet megmaradásáért és kultúráért küzdőkkel. A katolikus pap Révai Miklós egyetemi tanár, a magyar történelmi nyelvészet megalapítója, a magyar tudós társaság egyik koncepciójának megformálója is a neológusokat támogatta.

Egészében: a magyar nyelv és kultúra a nemzet és intézményei, közösségek és egyes polgárok között szervesült kötőszövet. Ezt ismerték fel a középkor reformátorai, és a gondolat határozta meg a protestáns intézményépítés gyakorlatát. A sok évszázados nemzeti nyelvért folyó küzdelemnek végül az eredménye megszületett 1844-ben, amikor a magyar Diéta hivatalos nyelvenek fogadta el a magyart, s ezt törvénybe is iktatta.

(Fotó: Internet)

Református Nagytemplom, Debrecen

Bocskai téri Református Templom, Hajdúböszörmény

A magyar nép megmaradásáért folytatott harcában helyesen választott: Bocskai hajdú, Thököly fejedelem harcosai, Tokaji Ferenc felkelő, II. Rákóczi Ferenc kuruc „Istennel a hazáért és szabadságért” harcoltak. Wesselényi-Frangepán-Nádasdy-Zrínyi-I. Rákóczi Ferenc összeesküvése szimbolikus helyszíne Sárospatak várának sub rosa terme volt. Petőfi Sándor két évszázaddal később így írt a XI. úti levélben: „Délután értem Patakra. Szent föld. E város volt a magyar forradalmak oroszlan-barlangja. Itt tanyáztak a szabadság oroszlanai.”

A múlt időre emlékezhetnek a debreceni Nagytanplom falai, ahol 1849-ben kimondták a Habsburg-Lotharingiai ház trónfosztását.

A reformáció 500. évét ünnepeljük ebben az évben. A protestáns vallás számos ország és nemzet megmaradását hozta Európában. A mi református hitünk is az európai kereszténység, a magyar nyelv, a magyar kultúra örökségét adta át nekünk, s adja tovább utódainknak, amely a nemzetünk és országunk megmaradásának harmadik pillére.

Sárospatak, Sub rosa terem (Fotó: Internet)